

Kohoutek, Jiří

**Přerov a Spytihněv - správní centra východní a střední Moravy v
raném středověku**

Archaeologia historica. 2006, vol. 31, iss. [1], pp. 67-74

ISBN 80-7275-061-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140656>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

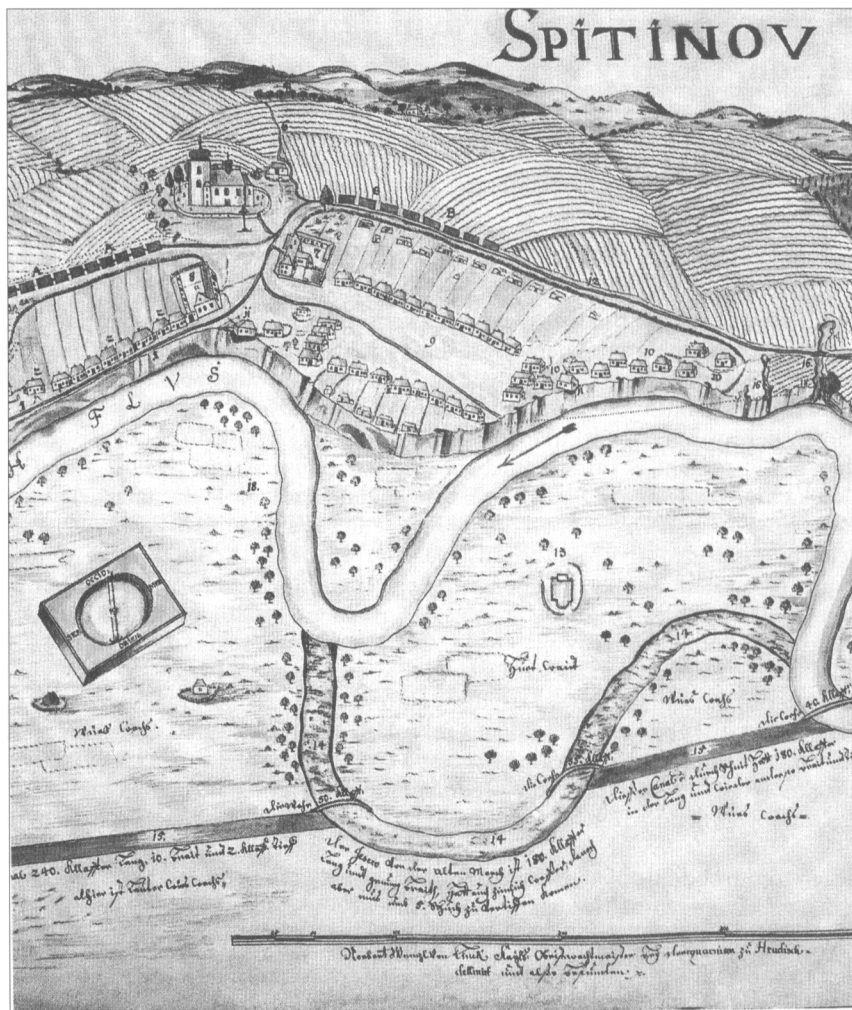
Přerov a Spytihněv – správní centra východní a střední Moravy v raném středověku

JIŘÍ KOHOUTEK

Celá oblast širšího regionu jihovýchodní Moravy náležela od druhé poloviny 11. a v průběhu 12. století pod svrchovanost olomouckého údělného knížectví, přičemž její jižní a především východní hranice nebyly v té době ještě zdaleka ustálené a docházelo k častým změnám, např. v Poolšaví. Od poloviny 11. století byl svrchovaným pánem na Moravě český panovník, který mohl v podstatě dosazovat a nebo sesazovat jednotlivá údělná knížata, ustanovovat, resp. potvrzovat církevní instituce a jejich založení, disponovat pozemkovým fondem a řídit správní, berní, soudní a vojenskou organizaci země (Havlík 1986, 58). Přemyslovská hradská soustava Břetislava I. nepochybně navazovala na starší velkomoravský vojensko-správní systém, což potvrzují dvojice center 9. a 11. století, kdy menší a snadněji hájitelná hradiska vznikají v těsné blízkosti velkých centrálních hradisek Velké Moravy, resp. přímo na nich (Staré Zámky u Líšně–staré Brno, Znojmo, hradiště sv. Hypolita–Znojmo, Pohansko–Břeclav, Uh. Hradiště, St. Město–Spytihněv, Mikulčice–Hodonín; v druhém případě např. Olomouc, Přerov aj.). Od 11. století se objevují také další lokality – Rokytná, Bítov, Pustiměř, Strachotín, Ivančice (?), Hrádek apod. (Novotný 1975, 516–517). Významná správní střediska („civitates“) byla i středisky církevní správy (sídla archiprebyteriátu), jak to dokládá listina biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141 (Bistřícký 1979). Se vznikem přemyslovské hradské soustavy lze pozorovat i přesun řemeslné výroby a trhů k novým správním střediskům (Havlík 1986, 58). Vedle předních údělných center (Brno, Olomouc, Znojmo) vzniká tak soustava podřízených kastelánských hradisek, z nichž značná část zaniká, resp. ztrácí svou funkci ještě v průběhu 12. století (např. Strachotín, Rokytná, Spytihněv a další) a dále se v tomto období objevují i další lokality, ve kterých snad lze spatřovat hradiska, která případně nebyla spravována kastelány a plnila patrně převážně roli vojenských strategických opěrných bodů (např. Palliardiho hradisko u Vysočan a Kramolín na jihozápadní Moravě, povětšinou datované ale až do 12. století).

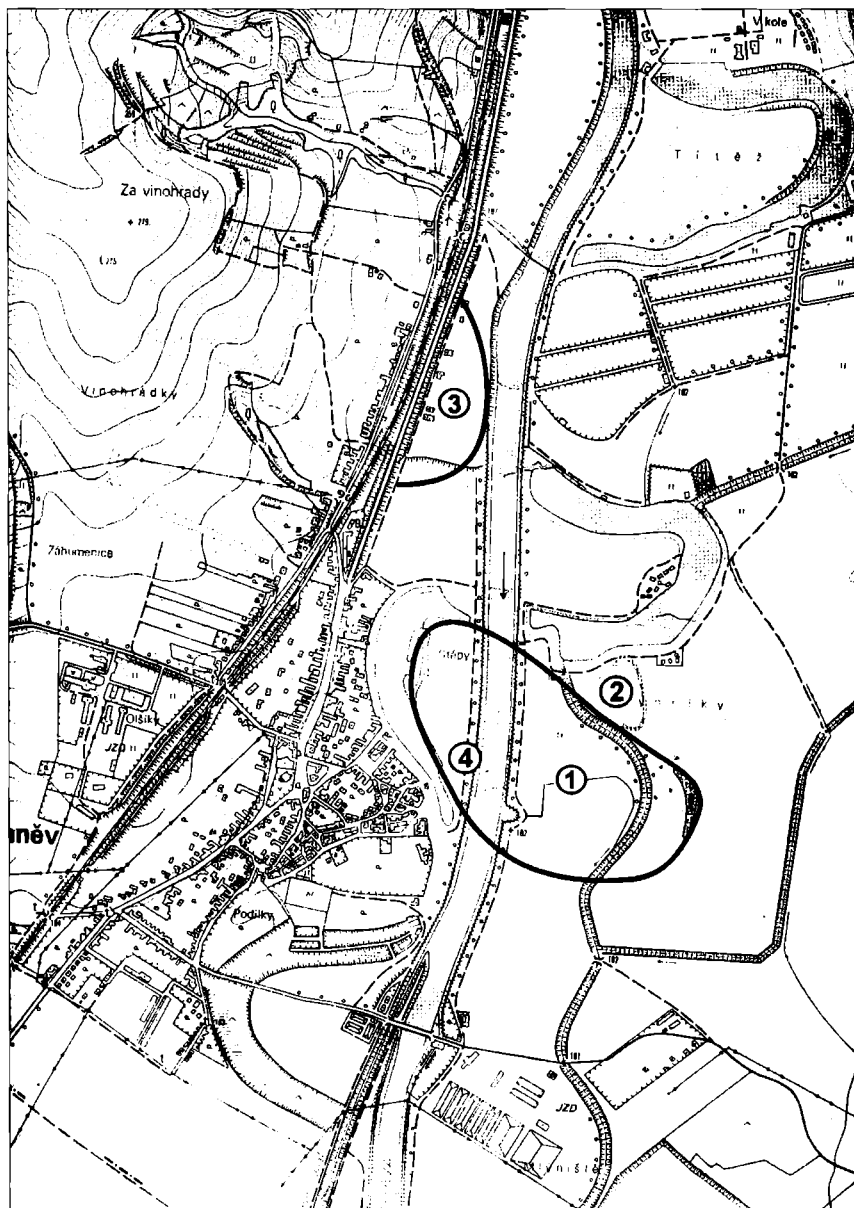
Jednou nejvýznamnějších lokalit jihovýchodní Moravy v tomto období je bezesporu **Spytihněv**, ve starší vlastivědné literatuře označován též je jako Spytihněvgrad, patřící mezi nížinná opevnění, rozkládající se mezi meandrujícími rameny řeky Moravy. Vznik hradiště ve Spytihněvi byl doposud vesměs spojován s nástupem knížete Břetislava I. na Moravu a název lokality je odvozován od jeho prvorozeného syna Spytihněva, narozeného patrně ještě v době, kdy byla Morava Břetislavovi podřízena a to před rokem 1031 (Krzemieńska 1986, 99) a Spytihněvgrad by tak nahradil v podstatě zaniklé velkomoravské centrum v místech Uh. Hradiště a St. Města. Jeho význam je ostatně patrný také z textu Zdíkovy listiny, kdy v majetku spytihněvského velkofarního kostela je uváděno 14 celých osad a 36 popluží ve dvaceti dalších osadách. Spytihněvský hradský obvod se rozkládal po obou březích řeky Moravy a zahrnoval jak podstatnou část dnešního Uherskohradištska, tak i jižní část Kroměřížska a jižní část zlínského regionu, přičemž na východě zasahoval až k hornímu toku řeky Vlárky (Slavičínsko).

Do současnosti se uchoval pouze zbytek východního valu lokality a to na levém břehu dnes již regulovaného toku řeky Moravy v poloze „Hradištěk (Hradisko)“ (Novotný 1978, 183). Měnícím se tokem řeky byla převážná část hradiště úplně zničena a zachována zůstala pouze východní část oblouku valu o celkové délce ca 160 m a dochované výšce kolem 2, 5 m (šířka valu u jeho základny dosahuje téměř 17 m. Z vnější strany jsou místy ještě částečně patrné stopy po příkopu. Val byl vyztužen roštovou konstrukcí, která zpevňovala slinovitě

1. Spytihněv – výřez z mapy z roku 1719, vpravo dole rozsah původního hradiska na říčním ostrově s polohou starého kostela a naznačením zbytků dalších objektů.

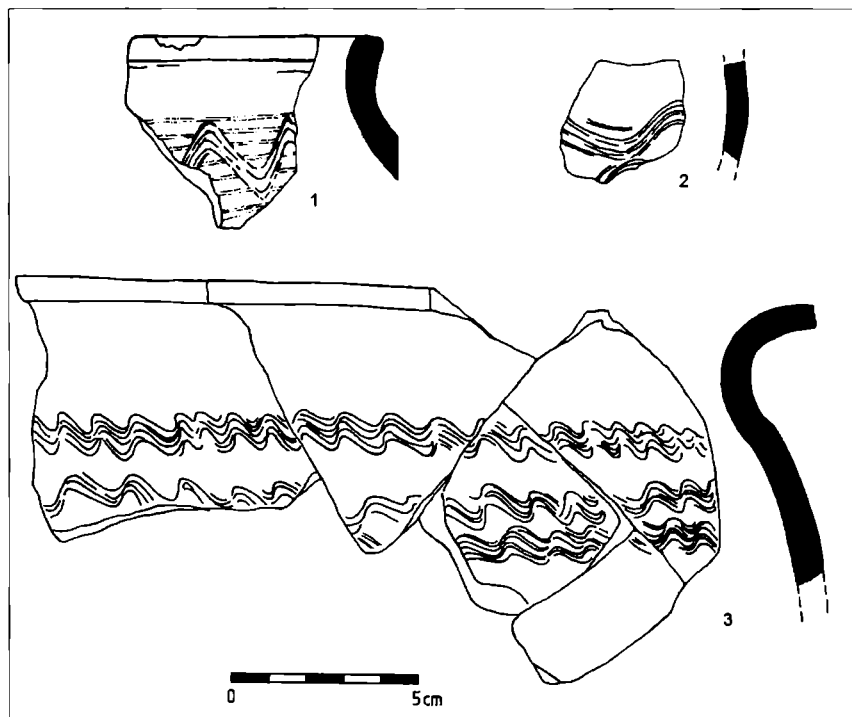
vrstvy násypu, jejichž odolnost byla zvýšena ještě kombinací dřeva a přepálených vápen-
cových kamenů (Novotný 1978, 185). Obdobnou technikou byl podle B. Novotného také
zbudován val např. u hradiska Strachotína v poloze Vysoká zahrada u Dol. Věstonic. Vedle
provedeného řezu valem při výzkumu v roce 1961, byly provedeny také zjišťovací sondy
na zbytku původního vnitřního areálu hradiska. Zde byly zjištěny částečně zahloubené
sidlištní objekty (zemnice?), v některých případech se snad dalo uvažovat i o povrchových
stavbách na kamenné podezdívce (Novotný 1978, 186). Další výzkum již nebyl na ploše
hradiska realizován, i když se v nedávné době uvažovalo o případném provedení dalších
zjišťovacích sondáží. Již dříve, v roce 1939, byly při regulaci řeky Moravy v jejím novém
řečišti objeveny kamenné základy stavby, kterou můžeme s největší pravděpodobností zto-
tožnit s pozůstatky původního velkofarního kostela, doloženého ve Zdikově listině k roku
1141 (Kohoutek–Vácha–Vrba 2005, 67–71). Původní rozsah a velikost hraděště ve Spytihněví
nelze za současného stavu poznání přesněji určit, ale nelze pochybovat, že lokalita vznikla
na ostrově, obklopeného meandrujícím tokem řeky Moravy. Při srovnání Linckeho mapy
z roku 1719 a současné katastrální mapy (ZM 1:10 000, č. 1. 25-33-08) je patrné, že se

2. Spytihněv – výřez z mapy 1:10 000, 1 – předpokládaný rozsah mladohradištního Hradiska, 2 – předpokládané předhradí ve trati „Rybník“ s velkomoravskými nálezy, 3 – poloha „Němečka“ se středohradištním pohřebištěm, 4 – místo nálezu zbytků kostela.

v obou případech dají přibližně rozlišit obrysy původní polohy spytihněvského hradiska (pokus o vyznačení předpokládaného průběhu fortifikace podle dochovaného zbytku valu na jihovýchodní straně – Novotný 1978, 185 totiž v žádném případě celkovou rekonstrukci rozsahu hradiska neumožňuje). Jedná se o nepravidelný ovál, orientovaný delší osou ve směru severozápad–jihovýchod o délce přes 400 m a šířce přes 250 m, jeho plocha se tak pohybuje kolem 2 ha; ze západní strany je ohraničen trasou původního toku řeky Moravy (dnes průběh říčního ramene „Na písečném“), z jihovýchodu částí dodnes dochovaného valu a ze severní a severovýchodní strany opět průběhem původního toku Moravy (nyní říční

rameno „Německé“). Tuto plochu pak právě protal současný regulovaný tok řeky Moravy ve směru sever–jih (obr. 2). Vnitřní plocha takto vymezeného útvaru však nevykazuje v žádném případě stopy po nějakém starším osídlení (při částečném geologickém průzkumu při stavbě nových protipovodňových hrází po záplavách v roce 1997 se ukázalo, že zde dosahují náplavové sedimenty mocnosti až 4,5 m). Jedinou výjimkou je právě vnitřní plocha mezi dochovaným obloukem východního valu a průběhem odvodňovací strouhy, navazující na původní rameno řeky ve trati „Německé“. Na Linckeho mapě jsou vedle ruin „starého kostela“ zachyceny i obrysy základů dalších staveb, což může svědčit o rozsáhlejší zástavbě v těchto místech (obr. 1), i když se k jejímu časovému zařazení nelze naprosto vyjádřit (zde je nutné uvést, že ještě v roce 1318 je uváděna ve Spytihněvi tvrz). Není ale vyloučeno, že současné umístění zástavby dnešní obce je výsledkem až poměrně pozdního přesunu až někdy v průběhu 17. století a to i v souvislosti s výstavbou nového kostela na přelomu 17. a 18. století. Předpokládaný rozsah plochy hradiska ve Spytihněvi snad nepřímou dokládají ojedinělé nálezy mladohradištní keramiky, které byly zjištěny při sledování různých stavebních akcí (především při liniových výkopech Telecomu v devadesátých letech minulého století) a to na západním břehu říčního ramene „Na písečném“, tedy již na území současné zástavby obce. Při realizaci povrchové prospekce v minulých letech se podařilo také zachytit patrně část vnějšího předhradí hradiska a to na severně od zbytku dochovaného valu a průběhem starého říčního ramene „Německé“ a to v poloze s pomístním názvem „Rybník“ (obr. 2). Vedle poměrně značného množství keramického materiálu a také zlomků železné strusky se zde podařilo získat také několik fragmentů středohradištní keramiky, datovatelné do průběhu druhé poloviny 9. a na počátek 10. století (obr. 3 – 1, 2). V tomto případě se jeví jako opodstatněná otázka, zda nelze v případě spytihněvského mladohradištního hradiska uvažovat o jeho starším velkomoravském předchůdci. Z katastru obce Spytihněvi jsou středohradištní nálezy ve větší koncentraci (pohřebiště, případně sídliště?) známy z polohy „Němeča“ (Hrubý a kol., 1956, 66). V případě této lokality se ale jedná o jednu z typických

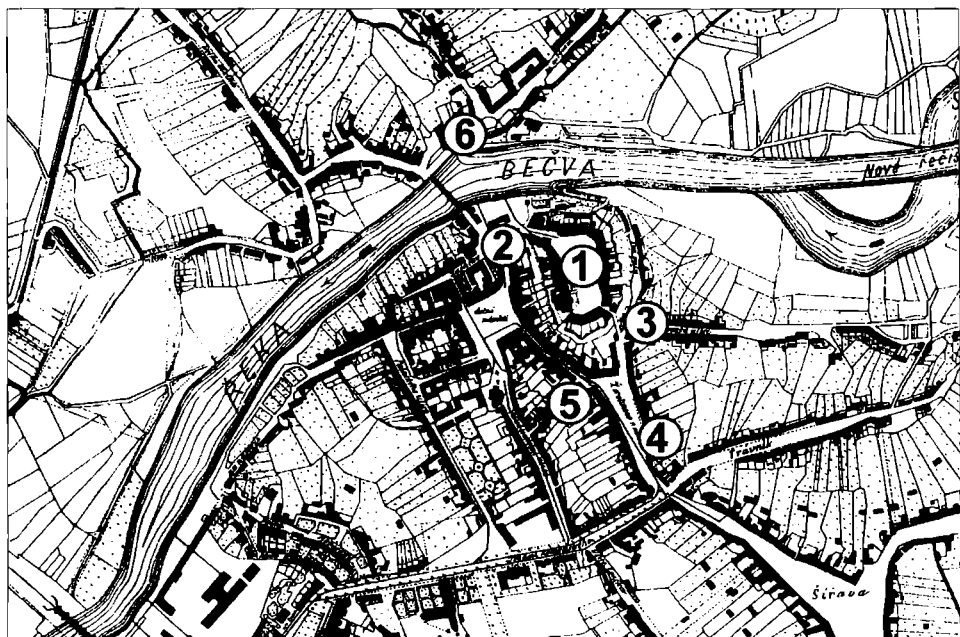
3. Nálezy středohradištní keramiky (1, 2 – Spytihněv – trať Rybník, 3 – Přerov, Mostní ulice).

4. Celkový pohled na Písek s Horním náměstím (rozsah mladohradištního hradiska).

ostrožních poloh nad nivou řeky Moravy, které vykazují stopy osídlení již od pravěku a analogických lokalit je v blízkém okolí hned několik. Vesměs jde o mírné vyvýšeniny nad inundačním terénem řeky – v případě „Němeče“ u Spytihněvi a u „Kráčín“ u Tlumačova se jedná o Moravu, v případě lokality „Mezicestí“ u Malenovic o řeku Dřevnici. Hlavní fáze osídlení na všech těchto uváděných lokalitách jsou zastoupeny od neolitu (LnK) přes období KLPP mladší a pozdní doby bronzové, dále mladší dobu železnou (kultura laténská) až po poměrně výrazné osídlení v době středohradištní (Mezicestí, Kráčiny). Ve všech třech případech se také jedná vlastně o ostrožny, resp. výběžky z okolních vyvýšenin. Tak právě v případě „Němečí“ na spytihněvském katastru jde o nevýrazný východní výběžek z předhůří Chřibů na pravém břehu řeky Moravy, který je vzdálen od vlastního areálu hradiska, resp. jeho předhradí v poloze „Rybník“ téměř 1,5 km severozápadním směrem. Souvislost s vlastní mladohradištní lokalitou tak lze celkem bezpečně vyloučit. Otázka středohradištního osídlení v prostoru říčního ostrova, kde byla zbudována mladohradištní pevnost s velkofarním kostelem, v souvislosti s nálezy z tohoto období v prostoru předpokládaného předhradí, tak zůstává i nadále otevřená (zde je možné pouze uvést, že také ostrov sv. Jiří, kde později vzniklo centrum velkomoravské sídlištní aglomerace Uh. Hradiště–St. Město, byl v poprvé osídlen teprve až v druhé polovině 9. století – hydrogeologické poměry zde starší fáze osídlení neumožňovaly).

Severní část jihovýchodomoravského regionu příslušela do rámce píseckého hradského obvodu. První, byť nepřesně datovaná písemná zpráva, vztahující se k **Píseku** jako centru hradského obvodu, se objevuje v listině, hlásící se k roku 1046, středověkému falzu 12. století, jehož jádro ale pochází snad z let 1061–1067. Další falzum z 12. století, zakládací listina opatovického kláštera z let 1086–1087, jmenuje Písek mezi významnými moravskými středisky, odvádějící klášteru část výnosu z výročního a týdenního trhu (Lapáček 2000, 11). Písecký hradský obvod zahrnoval podstatné území na východní Moravy, na sever zasahoval do Opavska a na jihu do horského pásma Chřibů a i na levý břeh Moravy. zdá se zde hranici mezi spytihněvským a píseckým obvodem tvořilo údolí Podřevnicka. Později, v průběhu první poloviny 13. století se stal Písek sídlem jedné ze sedmi moravských provincií (Brněnsko, Olomoucko, Znojemsko, Holasicko, Břeclavsko, Písecko a Bítovsko). Písecká provincie je uváděna ve falzech k letům 1183 a 1201 a v pravé listině k roku 1251 (Lapáček 2000, 13), přičemž jejím jádrem zůstala původní jižní část, kdežto severní vytvořila nový obvod na Holasicku s centry na Hradci a v Opavě. Písecké hradisko bylo

5. Jádru města Přerova s vyznačením hradiska na Horním náměstí (1) a s jeho zázemím - západní předhradí (2 - Mostní ulice), východní předhradí (3 - Kozlovská ulice, 4 - Žerotínovo náměstí, 5 - Jiráskova ulice, 6 - Bravantsko).

vybudováno v poloze dnešního Horního náměstí v samotném jádru města Přerova. Areál Horního náměstí Přerově, který byl v písemných pramenech také označován jako Horní město a nebo Kopec je situován na temeni výrazné travertinové kupy na levém břehu řeky Bečvy a převyšuje okolní inundační terén řeky téměř o 10 až 12 m. Délka horní plochy návrší dosahovala kolem 350 m, jeho šířka nepřekročila 220 m. Celková plocha areálu hradiska se tak pohybovala mezi 1,5 až 2 ha. Archeologický výzkum této lokality probíhá s menšími přestávkami od roku 1984 až do současnosti a tato výhodná poloha byla osídlena již od paleolitu; v době mladohradištní zde vzniklo centrální hradisko přerovského hradského obvodu (Kohoutek 2001, 7–25). Počátky mladohradištní fortifikace lze klást na samotný počátek 11. století, do doby, kdy byla Morava buď v přímém spojení a nebo i okupována polským králem Boleslavem Chrabrým (obr. 4). Nasvědčuje tomu především samotný způsob výstavby fortifikace – hradisko bylo chráněno mohutnou dřevohlinitou hradbou tzv. hákové konstrukce, v našem prostředí zcela ojedinělou, ale objevující se právě v polském prostředí. Vnitřní zástavbu hradiska tvořily nadzemní dřevěné sruby kvadratického půdorysu s kamennými pecemi v rozích, byly zachyceny také stopy dřevěné komunikace. Význam Přerova jako důležitého správního střediska v době mladohradištní dokládá také nález mincovního závaží při výzkumu domu čp. 8 na Horním náměstí (Staňa 1999, 765). Okolo centrálního hradíště v prostoru Horního náměstí existovalo v tomto období také několik osad, které můžeme považovat za jeho předhradí. Jedním je patrně prostor dnešního Žerotínova náměstí a přilehlé Kozlovské ulice, navazující na jihovýchodním směrem na centrální akropoli. Obdobně tak ze severozápadní strany se k jádru na Horním náměstí přimyká další osad v prostoru Mostní ulice. Další mladohradištní sídliště bylo zachyceno na protějším břehu řeky Bečvy v prostoru trati Bravantsko a s ním sousedící Malé Dlážky (Parma 2001, 188–189). Rozsah předhradí v prostoru Žerotínova náměstí zasahuje také s největší pravděpodobností jihozápadním směrem do prostoru Jiráskovy ulice a není vyloučeno, že pokračuje i jihovýchodním směrem do prostoru Širavy (obr. 5).

Důležitým poznatkem v případě přerovského hradiska je na rozdíl od Spytihněvi bezpečně prokázaná existence středohradištního osídlení a to jak v prostoru vlastního centrálního

hradiska na Horním náměstí, tak i v případě severozápadního předhradí na Mostní ulici (Kohoutek 2001, 26). Navíc výzkumy v posledních letech bezpečně prokázaly existenci středohradištního osídlení i v prostoru jihovýchodního předhradí – na Žerotínově náměstí, čp. 21 a na Jiráskově ulici, parc. č. 53 (za tyto informace děkuji Mgr. A. Drechslerovi). Vzhledem k existenci dalších středohradištních lokalit (pohřebišť) na katastru Předmostí na protilehlém břehu řeky Bečvy tak můžeme Přerov označit za jedno z důležitých středisek v obě velkomoravské, jehož strategický význam spočíval především v kontrole brodu na řece Bečvě na obchodní spojnici mezi Baltem a Středomořím.

Zatímco vývoj přerovského hradiska pokračoval přes jeho roli zeměpanského hradu ve 13. století až po vytvoření v podstatě samostatného Horního města na počátku vlády Pernštejnů na přelomu 15. a 16. století a dnes představuje unikátně dochované urbanistický celek v jádru současného Přerova, spytihněvské hradisko téměř beze stop zaniklo. Není ale vyloučeno, že za příznivějších podmínek zde může být realizován další výzkum, který může přinést nové závažné poznatky o tomto bývalém sídle moravského hradského údělu.

Použitá literatura

- BISTRČICKÝ, J., 1979: Mikulovská sympozia 78, 33–35.
HAVLÍK, L., 1986: Proměny společnosti a postavení Moravy v 10.–12. století. Moravský historický sborník – Historica moravica, Brno, 46–71.
HRUBÝ, V. a kol., 1956: Přehled nejvýznamnějších lokalit Gottwaldovského kraje, Studie Krajského muzea v Gottwaldově.
KOHOUTEK, J., 2001: Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů, Sborník Státního okresního archivu Přerov, 7–40.
KOHOUTEK, J.–VÁCHA, Z.–VRLA, R., 2005: Výzkum středověké architektury na Zlínsku IV., Archaeologia historica 30, 67–77.
KRZEMIENSKA, B., 1986: Břetislav I. Praha.
LAPÁČEK, J., 2000: Starší dějiny Přerova do roku 1636. Přerov – povídaní o městě. Přerov.
NOVOTNÝ, B., 1975: Moravské úděly a jejich raně feudální centra v 11. a 13. století, Archeologické rozhledy XXVI, 516–527.
NOVOTNÝ, B., 1978: Výzkum přemyslovského ústředí „castrum Zpitignew“ z 11.–12. století a rekonstrukce jeho v archeologických a písemných pramenech, Archaeologia historica 3, 183–215.
PARMA, D., 2001: K problematice zázemí přerovského hradu a mladohradištním období, Sborník prací FFBU M6, 177–195.
STAŇA, Č., 1999: Dva unikátní raně středověké nálezy z Přerova na Moravě, Archeologické rozhledy LI (4), 760–773.

Zusammenfassung

Přerov und Spytihněv – Verwaltungszentren des östlichen und mittleren Mährens im Frühmittelalter

Im Laufe des 11.–12. Jhs. entstanden in Ostmähren zwei bedeutende Burgwälle, die Verwaltungszentren im Rahmen des přemyslidischen Systems der Kastelansburgwällen. Der Burgwall Spytihněv entstand als eine Niederungsfortifikation auf der Flußinsel des Flusses Morava. Begründer dieses Burgwalls war der Fürst Břetislav I.; sein Untergang datiert man im Umbruch des 12. und 13. Jhs.

Der Burgwall in Přerov hat auf eine urzeitliche Besiedlung angeknüpft. Er befand sich in einer Höhenanlage. Die jungburgwallzeitliche Fortifikation mit einer sog. Hakenkonstruktion entstand am Anfang des 11. Jhs. Zu dieser Zeit war Mähren unter dem politischen Einfluß des polnischen Königs Boleslav Chrabrý. Im Unterschied zur Befestigung in Přerov, hatte der Burgwall in Spytihněv eine Rostkonstruktion, die zahlreiche Analogien auf den südmährischen Lokalitäten hatte. Aufgrund der archäologischen Forschung in der letzten Zeit hat sich gezeigt, daß beide Burgwälle mit großer Wahrscheinlichkeit großmährische Vorgänger hatten. Während der Burgwall in Spytihněv ohne Spur verschwunden ist, die Lokalität in Přerov hat sich in den heutigen Stadtkern eingegliedert.

Abbildungen:

1. Spytihněv. Ausschnitt aus der Karte vom Jahr 1719; rechts unten ist der Umfang des ursprünglichen Burgwalls auf einer Flußinsel mit der Lage der alten Kirche und mit der Andeutung der Reste weiterer Objekte.
2. Spytihněv. Ausschnitt aus der Karte 1:10 000. 1 – vorausgesetzter Umfang des jungburgwallzeitlichen Burgwalls, 2 – vorausgesetzte Vorburg in der Flur „Rybník“ (Teich) mit den großmährischen Funden, 3 – die

- Lage „Němečka“ mit einem mittelburgwallzeitlichen Gräberfeld, 4 – Fundstelle der Kirchenreste.
3. Funde der mittelburgwallzeitlichen Keramik; 1, 2 – Sptyhněv – Flur „Rybník“, 3 – Přerov, Mostní ul.
 4. Přerov. Gesamtansicht mit dem Horní nám. (Oberplatz). Umfang des jungburgwallzeitlichen Burgwalls.
 5. Přerov. Stadtkern mit der Bezeichnung des Burgwalls auf dem Horní nám. (1) (Oberplatz) und mit seinem Hinterland – westliche Vorburg (2 – Mostní ul.), östliche Vorburg (3 – Kozlovská ul., 4 – Žerotínovo nám., 5 – Jiráskova ul., 6 – Bravantsko).